

an«, **Andreja Žižek Urbas** se je ukvarjala z urbano poezijo Gala Gjurina (*Projekt Mesto*) v besedilu *Midva, zvečer, zmenjena*, **Metka Lokar** se je navezala na neoavantgardno pesništvo Ljubljane 60. let v besedilu *Klofuta svetohlinski malomeščanskosti: Chubby was here*, **Vladka Tucovič** pa je opazovala dihotomijo mesto – vas v prispevku »*O Bog, kako brezvezno je vse tam spodaj ob morju!*« *Podoba istrskih mest v nekaterih delih sodobne slovenske književnosti*. **Monika Pemič** je pri predstavitvi besedila *Med deželno in slovensko identiteto: gradbena prizadevanja ljubljanskega meščanstva* udeležence popeljala kar »na teren«, pred (in v) Narodni muzej in Narodni dom oz. Narodno galerijo. Sklepni besedili zbornika sta opis ekskurzijske poti **Katje Dragar** *Mesto ob srebrnem studentu* in literarnozgodovinski pregled **Milanke Trušnovc** *Mesto živega srebra v temeljih idrijske književnosti*.

Urednica in predsednica 42. SSJLK je v intervjuju ob izidu zbornika povedala,

da se le-ta »od zbornika prispevkov z mednarodnega simpozija Obdobja ne razlikuje toliko po stopnji 'znanstvenosti', kolikor po načinu prezentacije, ki je metodološko svobodnejša, bolj odprta, z več ilustrativnega slikovnega gradiva, nastopi niso branja tez, ampak živo in naravno podajanje.« Žal so se nekateri referenti kljub odličnosti svojih natisnjenih besedil ravno v nastopih, ki so bili prvenstveno namenjeni nerojenim govorcem slovenščine, izneverili tej siceršnji stalni programski smernici *Seminarja*. Hkrati pa je tudi res, da je zbornik (kot je še zapisala urednica) »spomin na slišano, ki ga je mogoče vzeti v roke večkrat«, in prepričani smo, da so dobre vtise z večine predavanj dobro zasnovanega in izpeljanega *Seminarja* v svoje domovine vzeli tudi udeleženci letošnjega 42. SSJLK.

Vladka Tucovič
Univerza na Primorskem,
Fakulteta za humanistične študije Koper
vladka.tucovic@guest.arnes.si

Predrag Piper: *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek, 91, 2001. 270 str.

Monografija *Jezik i prostor* rednega profesorja na Filološki fakulteti v Beogradu Predraga Piperja je rezultat večletnih preučevanj vloge pomenske kategorije prostora predvsem v slovanskih jezikih (in še zlasti v primerjalnem in kontrastivnem razmerju med srbskim in ruskim jezikom).

Aktualnost teme dopušča predstavitev, še zlasti pa komentar tudi še nekaj let po izidu, druge dopolnjene izdaje dela *Jezik i prostor* (2001). Predstavitev s komentarjem je razdeljena v (1) Preglednovsebinsko predstavitev s cilji, obsegovni predstavitvi sledijo (2) Glavni vsebinski poudarki oz. ugotovitve, (3) Terminologija in (4) Komentar. Predvsem v komentar je bilo smiselno in skoraj nujno vključiti tudi avtorjevo monografijo *Zamenički prilozi (gramatički status i semantički tipovi)*, ki je

na osnovi dela avtorjeve disertacije izšla leta 1983 v Novem Sadu, v zbirki *Jezičke studije* 5. (V nadaljevanju bodo dodane opombe iz monografije *Zamenički prilozi* označene z /ZP 1983/).

1 Preglednovsebinska predstavitev s cilji

Že uvodoma je poudarjena ciljnost, tj. (1) pojmovno-izrazno opredeliti vpliv pomenske kategorije prostora oz. lokalizacije na zgradbo in delovanje drugih jezikovnih kategorij – razložiti splošna pomenska načela, spoznavanjsko/kognitivistično osnovana, ki povezujejo pomenske kategorije v razvitejše izraženo kategorijo prostora in (2) dati svoj prispevek k teoriji semantičnih lokacij (TSL) s predpostavko, da so prostorska merila, izhajajoč z antropološkega,

nevrolingvističnega, psiholingvističnega in sociolingvističnega vidika, tudi v osnovi (skoraj) vseh neprostorskih pomenov in njihovega delovanja sploh – iz tega sledi, da je treba vzpostaviti razmerje med prostorskimi in neprostorskimi pomeni. Vse je namreč vseskozi prepleteno s človekovo osnovno (in zato tudi antropološko) potrebo po prostorski orientaciji – tj. s potrebo po prostorski umestitvi oz. samoumestitvi (t. i. lokalizaciji oz. avtolokalizaciji). Avtor po različnih avtorjih povzema, da je naravno izhajati iz prostorskega človeškega telesa kot prototipa za osmišljanje različnih prostorskih in neprostorskih razmerij med konkretnimi (zunanjimi) oz. abstraktnimi (notranjimi) mišljenjskimi/logičnimi pojavi in potem slediti prenosom pojavov prek pojmov v pomene z ustrezno slovnično (in sploh jezikovnosistemsko) oblikovanimi izrazi in razmerji med njimi. Tako t. i. (človeško) egocentričnost jezika jezik(slo)vno potrjuje tudi pogosta (predvsem prostorska) raba prislovnih zaimkov, ki navadno neposredno kažejo oz. usmerjajo v določeni govorni dogodek ali k določeni osebi/predmetu /ZP 1983/.

Poleg vsebinskega kazala, ki je osrednja vsebinska predstavitev in usmeritev obravnavanega, je potrebno omeniti koristno stvarno kazalo, ki je pravzaprav kazalo uporabljenih pomembnejših pojmov; posebej informativna pa je obsežna in bogata navajana literatura, ki upošteva strokovno-raziskovalno pomembnost navajanih član- kov in hkrati nakazuje na aktualno sledenje novejšim jezikoslovnim ugotovitvam – vključeni so tudi članki iz leta 2000, na aktualizacijsko težnjo pa kaže tudi to, da je večina navajanih del nastala v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja.

Monografija obsega šest poglavij s podpoglavji – za boljše vsebinsko-obsežno orientacijo pri predstavitvi oz. komentiranju so monografiji ob naslovljivih poglavjih s podpoglavji dodane številke strani: *1 Teoretični okviri preučevanja prostorskih metafor v jeziku (Teorijski okviri proučevanja prostornih metafora u jeziku, 1.1 Jezik u prostoru i prostor u jeziku /9–36/,*

1.2 Lokalizacija kao princip strukturiranja i funkcionisanja semantičkih kategorija /37–47/, *1.3 Teorija semantičkih lokalizacija i poređenje jezika /48–56/,* *1.4 Načela teorije semantičkih lokalizacija /57–62/,* *2 Prostor v jeziku (Prostor u jeziku, 2.1 Kategorija prostora u predloškim adverbijalima /65–82/,* *2.2 Priloška značenja mesta i pravca /83–91/,* *2.3 Prostor i jezička antropocentričnost u glagolima kretanja /92–99/),* *3 Prostorske metafore v jeziku in govoru (Prostorne metafore u jeziku i govoru, 3.1 Prostorne metafore u gramatičkim kategorijama /103–121/,* *3.2 Kategorija vremena u predloškim adverbijalima /122–139/,* *3.3 Prostor u političkoj metafori /140–153/),* *4 Prostorske metafore v jezikoslovju (Prostorne metafore u lingvistici, 4.1 Lokalizacija kao lingvistička metafora /157–160/,* *4.2 Spiralna dinamika odnosa između jezika i govora /161–170/,* *4.3 Unutrašnja i spoljašnja modalnost glagola morati /171–180/),* *5 V prostoru besedila (U prostoru teksta, 5.1 Hronotop teksta (problemi modeliranja) /183–193/,* *5.2 Diskursni markeri i temporalna lokalizacija /194–206/,* *5.3 Perspektivna lokalizacija u tekstu /207–220/,* *5.4 O tekstu kao linearizovanoj strukturi /221–235/),* *6 V prostoru jezikoslovja in zunaj njega (U prostoru lingvistike i izvan njega /237–249/); sledita Navajana literatura /251–261/ in Seznam pomembnejših pojmov /263–266/).*

2 Glavni vsebinski poudarki

V izhodišču so različna razmerja, in sicer odnos **človek : prostor** (t. i. **proksemika**, 20) in posledično soodvisna razmerja med različnimi življenjskimi prostori, antropološkimi raziskovanji in različnimi naravnimi jeziki; z referenčnega vidika so pri razmerju **referent : denotat : izraz** glede na referenčno bližino oz. oddaljenost upoštevana opozicija **proksimalnost : distalnost**, ki je prvotno izražena s prislovi linearnega tipa (npr. *blizu, odbližu, proti, daleč, oddaleč, dalje*). Referenčnost tako konkretne kot abstraktne prostorske bistvena, ker hkrati pomeni tudi prostorsko določenost in aktualizacijo – referenčna in nereferenčna prostorskost se lahko izraža

z zaimki v primerih kot *Vprašajte tistega študenta* (določna referenčnost) : *Vprašajte enega študenta* (nedoločna referenčnost): *Vprašajte katerega koli študenta* (nereferenčnost) (117–118).

Izredna obsežnost in različnost prostorskih metafor (kot jezikovnih izrazov s prostorskim pomenom) v jezikih samo še potrjujeta dejstvo, da je človek s svojim bivanjem predvsem in naprej del prostora. Jezikovna prostorskost pa iz konkretnejše horizontalnosti prehaja v abstraktnejšo vertikalnost, npr. *Tone stoji pred njim – Tone je prišel pred njim – Tone je naredil pred njim > Tone je po uspehu pred njim*, sicer pa je bila jezikovna prostorska dekonkretizacija v smeri **prostorskost > pripadnost > lastnost** (*Denar pri Tonetu, Tonetov denar, Tonetov brat, Tonetovo veselje*) že večkrat predmet čisto teoretičnojezikoslovnih obravnav. Velika razširjenost prostorskih metafor je vzrok tudi za njihovo izomorfemskost oz. za izomorfemskost in posledično za izofunkcionalnost prostorskih pomenskih kategorij s časovnimi, vidskimi, svojilnimi idr. pomenskimi kategorijami.

V okvirih obravnave prostorskeosti oz. lokalizacije so glagoli stanja, dogajanja/procesov in premikanja pomembna pomenska polja, ravno tako so pomembne pomenske sestavine 'stanja', 'sonahajanja/sopojavljanja/pripadnosti', 'dogajanja/procesov' in 'premikanja' v glagolih ravnanja/upravljanja, vendar avtor ne glagolov kot tudi ne posameznih pomenskih sestavin posebej ne navaja; avtor se omejuje le na soodvisno omejen izbor objekta lokalizacije in lokalizatorja. Sicer pa po avtorju prostorske odnose/razmerja po prednostni razvrstitvi označujejo prislovi, predlogi, pridevniki, samostalniki (*nomina loci*), glagoli, zaimki in celo števniki.

Pomensko-skladenjsko-besedotvorna jezikovna interpretacija izhaja iz lokalizma oz. iz teorije semantičnih lokacij (TSL), ki so v prvi vrsti pomenski skloni mesta, poti in smeri oz. cilja na različni stopnji abstrakcije. V okviru pomenskih sestavin lokalizacije oz. njihovih razmerij je med

objektom lokalizacije, orientirjem/usmernikom in lokalizatorjem pomensko- in strukturnoskladenjsko pomenljivo poudarjanje stalne soodvisnosti med orientirjem/usmernikom in lokalizatorjem, ko je orientir/usmernik lahko (a) kar sestavni del lokalizatorja ali pa je (b1) lokalizatorju dodani notranji neposredni usmernik oz. (b2) lokalizatorju dodani zunanji posredni usmernik – uporaba in obravnava določenega od naštetih razmerij **orientir : lokalizator** pa je seveda odvisna od dejanja/dogodka/procesa/stanja (izraženega z glagoli oz. glagolskimi besedami), ki je prostorsko-časovni organizator sporočanega.

Osrednjost glagola je posredno nakazana s poudarjanjem besedotvorne in pomensko-funkcionalne vloge predlogov, predpon oz. predponskih obrazil in sklonov v okviru pomenskoskladenjske vloge posameznega glagola (51), čeprav bi bilo s prostorskega vidika pomenljivo in koristno izpostaviti predponsko-predložno uskladitev oz. koordinacijo v okvirih pomenskoskladenjskega polja posameznega obravnavanega oz. uporabljenega glagola. Predložno-sklonske zgradbe postavljajo v ospredje tudi dinamični ali statični vidik prostorskih odnosov oz. razmerij.

Vsekakor pa najvišja razvitost in najobsežnejša ter najpogostejša uporaba prostorskih prislovov, predlogov, predponskih obrazil ipd. zgovorno potrjuje prvotnost prostorskeosti tudi v jeziku in hkrati posledično drugotnost časovnih, pripadnostnih/svojilnih, vzročnih, načinovnih ipd. razmerij.

Hierarhičnost razmerij med tremi pomenskimi sestavinami lokalizacije je odvisna od stopnje intezivnosti razmerij med objektom lokalizacije, orientirjem in lokalizatorjem, in je do določene mere specifična za posamezno poved in odvisna od izbire povedja oz. glagola kot prostorsko-časovnega organizatorja sporočanega. Čeprav avtor nikjer eksplicitno ne omeni glagolov kot izhodiščnih prostorsko-časovnih usmernikov sporočanega, ravno njegovi izbrani zledi kažejo, da je prostorskost oz. lokalizacija pomensko-skladenjsko vezana na

glagole stanja, premikanja in dogajanja oz. procesov, tako npr. avtorjev zgled *Dekle sedi na klopi pred hišo* (26) lahko samo potrjuje odvisnost različne intenzivnosti razmerij med objektom lokalizacije, orientirjem in lokalizatorjem od funkcionalnosti glagolskega pomena – zgled *Dekle* (objekt lokalizacije) *sedi na klopi* (lokalizator/objekt lokalizacije) *pred hišo* (lokalizator) se za potrditev razmerij lahko razveže v *Dekle* (objekt lokalizacije) *sedi na klopi* (lokalizator). *Klop* (objekt lokalizacije) *je/stoji pred hišo* (lokalizator), iz česar lahko izpeljemo, da so za jasnost in relevantnost sporočila potrebne predvsem pomenske sestavine *Dekle* (absolutni objekt lokalizacije) *sedi pred hišo* (absolutni lokalizator). Prostorski se doda še smernost (ablativnost /oddaljevanje/ – perlativnost /usmerjeno premikanje/ – adlativnost /približevanje/), npr. *Dekle je /od/šla od klopi pred hišo – Dekle je šla mimo klopi proti hiši – Dekle je šla k klopi proti hiši / Dekle je prišla k klopi pred hišo, Toči/Iztoči/Iztaka vodo iz kozarca – Toči/Pretaka vodo iz kozarca v kozarec, Toči vodo mimo kozarcev – Toči/Dotoči/Dotaka vodo v kozarec*. Povsod v naštetih primerih se prislovnost (v teh primerih predvsem prostorskost in smernost), faznost in vidskost lahko izražajo in sintetizirajo ravno v glagolih.

T. i. jezikovna koncepcija prostora zaobjema tako prostorske kot neprostorske pomene – tak vsesplošen prostorski vidik jezika je poimenovan tudi kot jezikovni princip nadkategorialne lokalizacije, ki posledično vodi v »homologijo« oz. izomorfemskost prostorskih in neprostorskih pomenov oz. v t. i. metaforizacijo prostorskih razmerij tipa *odskočiti od tal : čakati od sobote : zajokati od veselja : ključti od stanovanja, iti čez reko : iti čez mero* (38). Od tod tudi termin prostorska metafora za izražanje abstraktne prostorski, ki zajema velik del jezikovne lokalizacije; jezikovna lokalizacija pa se kot jezikovna slika izvenjezikovnega prostora giblje v razmerjih med konkretno prostorskostjo (t. i. protolokacijo) in abstraktno prostorskostjo (t. i. nadkategorialno lokalizacijo oz. metalokalizacijo). Tu se že omenjena odvisnost t. i. objektov lokalizacije

in lokalizatorjev od izbire povedja oz. glagola kot prostorsko-časovnega organizatorja sporočanega lepo izraža v primerih *Sedi na klopi na spominski prireditvi : Prihaja na oder na spominski prireditvi : Nosi rože na oder na spominski prireditvi, Govori na oderu na spominski prireditvi : Dirigira na oderu na spominski prireditvi, Misli na mater na klopi na spominski prireditvi* ipd., kjer uporabljena pomenskost glagola določa prednostno razvrstitev udeležencev.

3 Terminologija

Velja omeniti predvsem tisto osnovno prostorsko jezikoslovno terminologijo, ki je lahko smiselno uporabljiva tudi v slovenščini oz. v slovenskem jezikoslovju – tu je izpisana v krepkem tisku.

Razmerje **lokalizem** : **lokalizacija** : **lokativnost/lokaliziranost**. **Lokalizem** v najožjem smislu je teorija semantičnih lokacij (TSL), predvsem pomenskih sklonov mesta, poti in smeri (21), in s tem tudi ena od različic teorije sklonov (14). **Lokalizem** je v osnovi ideja prostora (lat. *spatium*) in ne mesta (lat. *locus*), 16; **lokalizacija** je način grajenja in delovanja pomenskih kategorij, z vidika kognitivnega jezikoslovja in psiholingvistike je poudarjen prehod od konkretno-prostorske pojavnosti do abstraktno-jezikovne oznake oz. izraza, 19; **lokativnost** oz. **lokaliziranost** kot lastnost lokaliziranega objekta (npr. *Človek je na mostu / Človek hodi/se sprehaja po mostu, z vidika poti kot izhodišča/cilja tudi Človek hodi/se sprehaja/gre prek mosta*), faznost pa je v smislu začetnosti in končnosti dodana kot adlativnost (npr. *Človek prihaja na most*) ali kot ablativnost (npr. *Človek odhaja z mosta*).

Tri osnovne pomenske sestavine lokalizacije so 1) **objekt lokalizacije** 2) **lokalizator** kot sredstvo lokalizacije in 3) **orientir** oz. usmernik kot (notranje ali zunanje glede na lokalizatorja) razmerje med objektom lokalizacije in lokalizatorjem (21–25). Hierarhičnost razmerij med tremi pomenskimi sestavinami je izražena s

povedjo *Dekle sedi na klopi pred hišo*, kjer je *dekle* objekt lokalizacije, *klop* je v razmerju do *dekleta* lokalizator in v razmerju do *hiše* objekt lokalizacije, *hiša* pa je absolutni lokalizator, tako kot je *dekle* absolutni objekt lokalizacije, iz česa sledi, da je sporočilno najrelevantnejša poved *Dekle sedi pred hišo*; vse pa je pri tem odvisno od stanjskega oz. dogajalnega organizatorja sporočane, ki se navadno izraža z glagolom.

Z vidika upovedenja prostorskiosti je osnovna sestavina oz. izraz **prostorska metafora** (38), ki je jezikovni izraz z osnovnim/prvotnim prostorskim pomenom v vlogi označevalnika prvotno neprostorskih pojavov oz. razmerij kot so npr. čas, način, vzrok. Na osnovi t. i. prostorskih metafor se lahko govori o **metaforizaciji prostorskih razmerij** (37). Upoštevajoč metaforizacijo prostorskiosti lahko pri izhodiščnem razmerju **resničnost : jezik** v okviru različnih lokalizacij ločujemo **prostorsko (zunajjezikovno) lokalizacijo** ali **protolokalizacijo** (41) in **neprostorsko (znotrajjezikovno) nadkategorialno lokalizacijo** ali **metalokalizacijo** kot posledico jezikoslovne intuicije (43–47). Razmerje med jezikovno metalokalizacijo in jezikoslovno metalokalizacijo pa avtor povzema kot razmerje med ontološko in epistemološko pojavnostjo (46).

4 Komentar

Vsekakor delo dovolj jasno uzavešča prostorsko univerzalnost v jeziku in tudi v jezikovnem sistemu – tj. prostor oz. prostorskiost tudi jezikoslovno uzavešča. Pregledno napisana monografija pa, kot je že omenjeno, predvsem smiselno zaokroženo povzema oz. predstavlja in komentira do sedaj ugotovljeno. Avtorjevo jezikoslovno komentiranje tako prvotne/konkretnne prostorskiosti kot drugotne/abstraktne prostorskiosti pa ne presega dosedanjih (v avtorjevem delu navajanih) jezikoslovnih obravnav prostorskiosti v jeziku; npr. v slovenščini imamo tako prvotno kot drugotno prostorskiost že do sedaj jezikoslovno dovolj dobro obdelano – zlasti z besedotvorno-skladenjskega in pretvorbenega vidika.

Vloga glagolov kot prostorsko-časovnih organizatorjev je tako pomembna, da tudi njihova pomensko-skladenjska osrednjost in samoumevnost ne more biti vzrok, da se pri prostorskiosti ne bi predstavile njihove besedotvorne, pomenske in skladenjske zmožnosti. Pri prostorskiosti/usmerjenosti v t. i. jezikovni lokalizaciji imajo osrednjo vlogo glagoli stanja/sonahajanja/sopojavljanja/pripadnosti, dogajanja/procesov in premikanja, so pa še druge pomenske skupine glagolov, ki imajo v svoji pomenskiosti vsaj kdaj prednostno sestavino npr. 'stanja', 'sonahajanja/sopojavljanja/pripadnosti', 'dogajanja/procesov' ali 'premikanja' – to so npr. *nesti/nositi*, *lepiti*, *postaviti*, *čolnariti*, *deti*, *namestiti (se)*, *vzeti*, *zgrabiti*, *čakati*, *pestovati*, *pustiti*, *pomagati*, *nabrati*, *sprejeti*, *pojavit se*, *nastati*, *spreminjati se* ipd.

Bolj eksplicitno se avtor na glagole vrača, ko v okviru razmerja **objekt lokalizacije : orientir : lokalizator** govori tudi o lokaliziranosti, delokalizaciji in z njo povezani vidskosti glagolov in pri tem po A. Wierzbicki glagol *prestati* 'prenehati' pomensko izvaja iz *početi ne* 'začeti ne' v npr. *Prestala je da ga primečuje* nasproti *Počela je da ga ne primečuje*, medtem ko se, vsaj za slovenščino, kaže bolj smiselno razmerje *prenehati : ne nadaljevati* v *Prenehala ga je opazovati* nasproti *Ni ga nadaljevala opazovati* (prim. 25).

Avtor je univerzalnost in vseobsežnost prostora in prostorskiosti v jeziku širše jezik(slo)vno predstavil v tem delu, ožje – z natančno strukturno- in pomenskosckladenjsko obravnavo prislovnih zaimkov – pa že pred dobrimi dvajsetimi leti v monografiji *Zamenički prilozi* (Novi Sad, 1983), kjer se prostorska univerzalnost jezikovno in jezikoslovno potrjuje z obravnavo rabe prislovnih zaimkov, ki s svojo obsežno pomenskosckladenjsko /kategorialno/ rabo omogočajo obsežno in izčrpno jezik(slo)vno obravnavo.

Andreja Žele
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
andrejaz@zrc-sazu.si